

توسعه گردشگری روستا با رویکرد پایدار (نمونه موردی روستای خوران ایوان)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۲

کد مقاله: ۴۰۲۱۳

معصومه آیینی^{۱*}، سهیل ناطقی^۲

چکیده

این پژوهش باهدف حفظ و احیای روستا و رونق صنعت گردشگری از طریق بهره‌برداری از جاذبه‌های طبیعی و توریستی در روستای خوران، شهرستان ایوان، انجام شده است. الگوی «توسعه گردشگری روستا بر اساس مفاهیم پایدار محیطی» به‌عنوان راهبردی برای جذب گردشگر در سطح جهانی مطرح شده و هدف اصلی آن خلق محیطی اقامتی و تفریحی با اولویت امنیت، آرامش، و فضاهای جمعی جذاب برای توسعه اجتماع گردشگران است. این پژوهش بر پایه روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که با حفاظت از اکولوژی روستایی و سبک زندگی سنتی ساکنان می‌توان به یک اکوسیستم پایدار دست‌یافت. همچنین، ایجاد ارتباط میان معماری و طبیعت با بهره‌گیری از زیرساخت‌های موجود، امکان جذب گردشگران بیشتری را فراهم می‌کند. در این راستا، طراحی یک مجموعه گردشگری اقامتی باتوجه‌به نیازهای گردشگران و اصول پایداری محیطی پیشنهاد شده است. این مجموعه به دلیل قرارگیری در مسیر ورودی روستا می‌تواند به‌عنوان یک عامل مهم در توسعه صنعت گردشگری، جذب گردشگر، و تأمین نیازهای مسافران مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: توسعه گردشگری، رویکرد پایدار، روستای خوران ایوان

۱- کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، ایلام (Masumeh.aeini24@gmail.com)

۲- کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، ایلام

گردشگری در عصر حاضر به‌منزله یکی از بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنایع دنیا مطرح است و رشد سریع آن تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی فراوانی را به دنبال داشته است، به همین دلیل نیز به یک حوزه مهم مطالعاتی بین پژوهشگران مبدل شده است. (تقوی و پورسلیمانی، ۱۳۸۸، ۹۰) در فرایند جهانی‌شدن اقتصاد که با شتاب بسیاری در حال انجام است و اقتصاد تمامی کشورهای جهان را تحت‌تأثیر خود قرار داده، برای رهایی از اقتصاد تک‌محصولی و رسیدن به توسعه پایدار و بادوام، گردشگری کشاورزی، یکی از مهم‌ترین محورهای رشد و توسعه اقتصادی کشورها است، زیرا افزون بر افزایش درآمدهای ارزی، اشتغال مولد و متنوع در روستاها ایجاد می‌کند و با فراهم کردن فرصت‌های شغلی مانع از مهاجرت جمعیت روستایی می‌شود؛ همچنین سبب حفظ توان تولیدی روستا و گسترش کشاورزی در تمامی شاخه‌های آن می‌شود. (قدیری معصوم و استعلاجی و پازکی، ۱۳۸۹، ۱۰۳). با توجه به درهم‌تنیدگی و پیچیدگی وجوه ساختاری - کارکردی توسعه، از یک سو، و برداشت‌ها، باورها و نگرش‌ها و مقتضیات برخاسته از جوامع متعدد و متنوع انسانی، از دیگر سو، مفهوم و تعریفی جامع و مورد پذیرش همه اندیشمندان و کارگزاران توسعه از این واژه وجود ندارد. با این وجود، صاحب‌نظران به ارائه تعاریف و تعابیری گوناگون از توسعه پرداخته‌اند. (هانت، ۱۳۷۶، ۳۴) بررسی روند و گرایش‌های حاکم بر ابعاد انگاره‌های غالب توسعه در چند دهه اخیر نشان‌دهنده تکامل مفهوم توسعه است؛ این روند نمایانگر حرکت از انگاره‌های قدیم به برداشت‌ها و باورهای چندسنتی در انگاره‌های جدید است (UNDP, 1994).

از ۱۹۸۰، مفهوم "توسعه پایدار" نیز در قالب انگاره‌های جدید برای رفع کاستی‌هایی چون استفاده گسترده و بیش از حد جهان صنعتی از منابع طبیعی تجدیدنپذیر، آلودگی بیش از حد محیط زیست، مشکلات ناشی از مواد زائد صنایع، مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها، و ایجاد نظام‌های تولیدی ناپایدار در انگاره‌های قدیم توسعه شکل گرفت. (Petty, 1995)

"توسعه پایدار" مفهومی انتزاعی و اصطلاحی برای لقلقه زبان و سخنرانی‌های رسمی و غیررسمی نیست بلکه گذشته از پشتوانه‌های فلسفی و نظری، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی، اقتصادی، سیاسی و مانند اینها، دارای راهکارهای علمی و شاخص‌های معین و شفاف برای درک عموم و پیگیری اجرایی مسئولان دولتی و غیردولتی در چارچوب برنامه‌های توسعه ملی است. با این همه، با وجود دگرگونی‌های عمیق در بسیاری از نماگرهای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی کشور در چند دهه اخیر، هنوز بسیاری از عوامل مؤثر برخاسته از شاخص‌های شفاف توسعه پایدار در بسیاری از مناطق شهری و به ویژه در مناطق روستایی کشورمان وجود ندارد و زمینه ایجاد آنها نیز بدون برنامه ریزی‌های منسجم فراهم نخواهد شد. (UNDP, 1994) از اینرو، می‌توان گفت که تاکنون راهکارهای اجرایی توسعه پایدار مورد غفلت جدی قرار گرفته است. در شرایط نبود برنامه‌ای منسجم برای ایجاد عواملی مؤثر در توسعه پایدار که اغلب برخاسته از شاخص‌های شفاف توسعه پایدارند، به ویژه در مناطق روستایی کشورمان، در قالب چالش اصلی رویاروی توسعه پایدار، اغلب این تصور در اذهان عمومی ایجاد شده که توسعه واژه‌های انتزاعی و دور از واقعیت است. به نظر می‌رسد که با بررسی چالش‌های توسعه پایدار از دیدگاه روستاییان در شرایط کنونی، بتوان ابعاد مشکلات و مسائل رویاروی توسعه پایدار روستایی را جدی‌تر به نمایش گذاشت و در تکاپوی یافتن راهکارهای مقابله با این چالش‌ها، بر دغدغه مسئولان دولتی و غیردولتی افزود.

اقلیم و معماری سنتی به خاطر تجربه‌های که در طول سالیان به دست می‌آمد کاملاً با هم سازگار بودند و در هر مکان از مصالح و فرم‌هایی خاص استفاده می‌گردید که بیشترین هماهنگی را با اقلیم خود داشته باشد. اما با صنعتی شدن کشورها و رشد سریع شهرها و تولید معماری انبوه خیلی از مسائل کیفی نادیده گرفته می‌شود و از جمله این مسائل که مورد بی‌توجهی مهندسين و معماران قرار می‌گیرد، مسأله هماهنگی معماری با اقلیم و زمینه خویش است و این مسأله باعث بالا رفتن بیشتر مصرف انرژی می‌گردد و منابع روز به روز تهدید می‌شوند و همزمان باعث تغییر در بنیان‌های ساختاری و طبیعی محیط زیست می‌شوند، که برگشت ناپذیر است. کتیبه علمی تغییر آب و هوا (ipcc) در سال ۱۹۹۲ تذکر داد، به خاطر دخالت‌های بی‌رویه انسان سطح رویه زمین روز به روز گرم‌تر شده است. سخن‌گوی این کمیته در سال ۱۹۹۵ اظهار داشت که دی‌اکسیدکربن عامل اصلی تغییر آب و هوا است، لذا گزارش‌های نگران‌کننده کمیته برای آنان که درگیر مسائل ساختمان سازی هستند، وظیفه سنگین را ایجاد می‌کند. هدف از هماهنگی اقلیم و معماری رسیدن به آسایش حرارتی، با مصرف کمتر انرژی است.

روستاها به‌عنوان کانون‌های مهم زیست‌بوم انسانی و طبیعی، نقشی حیاتی در حفظ هویت فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی دارند. با این حال، بسیاری از روستاها در ایران با چالش‌هایی مانند مهاجرت گسترده جمعیت، تخریب منابع طبیعی، و کاهش کیفیت زندگی مواجه‌اند. پژوهش حاضر با هدف توسعه گردشگری در روستای خوران ایوان، تلاش می‌کند تا با بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی موجود، ضمن زنده‌سازی و احیای این منطقه، از نابودی ارزش‌های بومی جلوگیری کند. اهمیت این پژوهش در آن است که با اتخاذ رویکردی پایدار، نه تنها به توسعه اقتصادی و اجتماعی روستا کمک می‌کند، بلکه از اکوسیستم طبیعی و سبک زندگی روستایی به‌عنوان دارایی‌های مهم محلی محافظت می‌نماید. یکی از دلایل مهم پرداختن به توسعه گردشگری در روستاها، توانمندی آن در ایجاد فرصت‌های اقتصادی و بهبود معیشت جامعه محلی است. روستای خوران، با پتانسیل‌های طبیعی و

۲- مبانی نظری

جاذبه‌های منحصر به فرد، می‌تواند به‌عنوان مقصدی جذاب برای گردشگران داخلی و خارجی مطرح شود. این امر با ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم، از جمله در حوزه‌های اقامت، خدمات گردشگری، و صنایع دستی، موجب افزایش درآمد و کاهش فقر در منطقه خواهد شد. از سوی دیگر، حضور گردشگران و ایجاد تعاملات فرهنگی میان جامعه محلی و بازدیدکنندگان، می‌تواند به توسعه اجتماعی منطقه، تقویت حس تعلق به محل و کاهش مهاجرت از روستا به شهر کمک کند. با افزایش آگاهی جهانی نسبت به ضرورت حفاظت از منابع طبیعی و کاهش اثرات منفی توسعه، گردشگری پایدار به‌عنوان راهکاری اساسی برای دستیابی به تعادل میان توسعه اقتصادی و حفاظت محیط زیست مطرح شده است. پژوهش حاضر، با ارائه الگویی بر اساس مفاهیم پایداری محیطی، تأکید دارد که تنها از طریق طراحی و بهره‌برداری مسئولانه از منابع طبیعی روستای خوران، می‌توان جاذبه‌های آن را حفظ و تقویت کرد. این الگو با پیوند میان طبیعت و معماری، محیطی جذاب و ایمن برای گردشگران فراهم می‌کند که همزمان با حفظ اکولوژی منطقه، تجربه‌ای بی‌نظیر برای بازدیدکنندگان ایجاد نماید. این پژوهش با ایجاد بستری علمی برای توسعه پایدار روستای خوران، می‌تواند به‌عنوان الگویی برای سایر روستاهای کشور نیز به‌کار گرفته شود. لذا پژوهش حاضر به بررسی توسعه گردشگری روستا با رویکرد پایدار پرداخته است.

گردشگری روستایی، یکی از شاخه‌های بااهمیت در صنعت گردشگری است. گردشگری یکی از فرصت‌هایی است که می‌تواند علاوه بر منافع اقتصادی، زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی را نیز در بر بگیرد. شناخت و بررسی اثرات گردشگری و مدیریت آن در مناطق روستایی، نقش مؤثری در توسعه پایدار گردشگری و نیز پایداری اجتماعات محلی خواهد داشت. بنابراین در حال حاضر که توسعه گردشگری روستایی تا حدودی در دستور کار برنامه‌های توسعه کشور قرار گرفته، تقویت مبانی و آشنایی با تجربیات جهانی ضروری است و در روند توسعه تأثیرگذار خواهد بود در زندگی حاضر در روستاها روستاییان برای کسب درآمد و گذران زندگی در محیط روستاها ناچارند دست به فعالیت‌های مختلفی در زمینه‌های کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و یا خدماتی بزنند (Lobo, 2000, 24). در روستاهای ایران ظرفیت‌های بسیاری وجود دارد که می‌تواند موجب رونق گردشگری روستایی شود. گردشگری روستایی می‌تواند منبع جدید درآمد برای روستاییان و به ویژه روستاییان کشورهای در حال توسعه باشد و تا اندازه‌ای مشکلات آن‌ها را حل کند و یا تقلیل دهد. این امر مستلزم مدیریت و برنامه‌ریزی خاصی است تا گردشگران علاوه بر دیدن مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی آن نقاط، با آداب و رسوم و فرهنگ آن روستا نیز آشنا شوند. بدین ترتیب گردشگران به خرید محصولات روستا از قبیل صنایع دستی، غذاهای سنتی، محصولات محلی... علاقه‌مند می‌شوند و این به معنی افزایش درآمد روستاییان است که به طور مستقیم یا غیر مستقیم در این صنعت فعالیت می‌کنند. (رکن الدین افتخاری، ۱۳۷۳، ۷۴) گردشگری می‌تواند میراث فرهنگی ناحیه‌ای را که در صورت عدم توسعه عقلایی گردشگری و در نتیجه عدم تحقق توسعه عمومی از دست خواهد رفت، حفظ نماید. با گسترش روز افزون مهارت‌های روستایی؛ کاهش در آمد خانوارهای روستایی و افول کشاورزی روستایی نیازی روز افزون به فعالیتی جایگزین و در عین حال مکمل برای کشاورزی در نواحی روستایی احساس می‌شود تا به منظور توسعه پایدار روستایی، امکان بهره‌مندی روستاییان از معیشت پایدار فراهم آید که این خود بهبود زندگی روستایی و رضایتمندی روستایی را به همراه دارد. مهم‌ترین تجربه‌ای که گردشگران از گردشگری روستایی کسب می‌کنند؛ این است که روستا با زندگی نوین شهری تقابل دارد. موفقیت گردشگری روستایی به صورت جدایی‌ناپذیر با توسعه و محافظت بیشتر منابع روستایی در ارتباط است. روستا شناسی مقدم بر برنامه‌ریزی روستایی است. (APO, 2005, 79) زیرا لازم است که بر اساس دریافت استعدادهای موجود روستا، برنامه‌ریزی نمود. شرایط گوناگون روستاها به خصوص در کشورهای در حال توسعه (و نوعاً در کشور ایران) می‌تواند که هدف برنامه‌ریزی روستایی در جهت رفاه بیشتر ساکنان؛ کاهش فاصله بین سطح زندگی روستایی و شهری؛ افزایش درآمد روستاییان، کاهش شدت مهاجرت‌ها، حفظ محیط طبیعی و جلوگیری از تخریب و آلودگی‌های آن و جهت دادن فرهنگ روستایی به سوی تفکر و اندیشه خلاق داشتن و به کار بستن آن در جهت اوضاع باشد که در نهایت باز خورد آن توسعه است.

بررسی تحولات جمعیت ایران نشان می‌دهد که در ادوار تاریخی مختلف روند جمعیت کشور با فراز و نشیب‌هایی همواره به سمت افزایش جمعیت شهرنشین و کاهش جمعیت روستائین سوق پیدا کرده است، لیکن آنچه که مسلم است افزایش سهم جمعیت شهرنشین و کاهش سهم جمعیت روستائین در ترکیب جمعیت کشور در چند دهه گذشته نسبت به قبل از آن شدت بیشتری به خود گرفته است که این خود ناشی از توجه بیشتر به امر توسعه شهری و در مقابل عدم توجه لازم به امر توسعه روستایی بوده است. این تفاوت نگرش و توجه به دو جامعه روستایی و شهری کشور، سبب ایجاد جاذبه در محیط‌های شهری و دافعه در محیط‌های روستایی گردیده و زمینه را برای مهاجرت روستائیان به شهرها و در نتیجه کاهش جمعیت روستایی کشور فراهم آورده است. از این رو خلق فضایی در محیط روستاها به جهت کاهش مهاجرت روستاییان به شهرها امری ضروری است. گردشگری روستایی و ایجاد فضاهایی به جهت جذب هر چه بیشتر توریسم به این مناطق یکی از اقدامات در راستای این مهم می

باشد. (رضوانی، ۱۳۸۱، ۶۲) توسعه پایدار زمانی محقق خواهد شد که تمام مؤلفه‌های آن از جمله مؤلفه زیست محیطی، از بدو شروع برنامه‌ها و سیاست‌ها در فرآیند توسعه، قرار گیرند. (رسول زاده، ۱۳۸۷، ۴۴) این مهم زمانی تحقق خواهد یافت که حفاظت از محیط زیست در سیستم برنامه‌ریزی در جایگاه مناسب خود قرار گیرد. در مورد گردشگری روستایی دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. بعضی، آن را بخشی از بازار گردشگری می‌شناسند و معتقدند می‌توان آن را با شکل‌های دیگر بازار گردشگری مانند گردشگری در آفتاب، گردشگری در کنار دریا، گردشگری در سواحل ماسه‌ای و... مقایسه کرد. گردشگری روستایی به عنوان فلسفه‌ای برای توسعه روستایی نیز مطرح شده است که این جنبه دارای سه دیدگاه مهم است: از یک دیدگاه، گردشگری راهبردی برای توسعه روستایی و انعکاس‌دهنده ویژگی‌های محیط روستایی است. دیدگاه دیگر گردشگری را ابزار و سیاستی برای بازساخت اقتصاد روستایی می‌شناسد. بعضی نیز گردشگری را سیاست و ابزاری برای توسعه روستایی پایدار قلمداد کرده‌اند. (جمشیدی، ۱۳۸۲، ۸۸)

در جهان امروز که فناوری مدرن دگرگونی‌های همه جانبه را پدید آورده و ارتباطات و حمل و نقل نیز بسیار پیشرفت کرده است، جدا از عوامل سازنده، پیامدهای منفی این روند زندگی، انسان را به ویژه در جوامع بشری با مشکلات زیادی هم چون خستگی شدید و طاقت فرسایی روانی و جسمی، ماشینی شدن زندگی، گرفتار در ایدئولوژی نابسامان شهرسازی و معماری با غلبه تکنیک آهن و آسفالت، و نظایر اینها مواجه ساخته است. به عبارتی دیگر تحولات بعد از انقلاب صنعتی، گرایش به شهرنشینی را در جوامع انسانی بیش از حد افزایش داد. اکنون که جدا از اثرات مثبت شهرنشینی، اثرات منفی آن انسان را به خاطرهای روستاها و باغات، مراکز کشاورزی و گردشگاه‌های روستایی می‌کشاند، به نظر می‌رسد علاوه بر گسترش گردشگری در همه ابعادش، توسعه گردشگری روستایی در جوامع سنتی مثل ایران که دارای مراکز روستایی فراوان و متنوع است می‌تواند پشتوانه اقتصاد منطقه‌ای و حسابرسی‌های ناحیه‌ای باشد. به طوری که کشورهای مختلف جهان در سال ۱۹۹۹ میلادی ۴۵۵ میلیارد دلار از قبل فعالیت گردشگری درآمد داشته‌اند. آنچه در این مقوله از اهمیت اساسی برخوردار است، این که گردشگری با تمامی انواع و اشکالش، می‌رود تا به عنوان اولین فعالیت پیشتاز اقتصاد جهانی بدل گردد (شارپلی، ۱۳۸۰، ۲۰۶). گردشگری روستایی نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین شکل‌های گردشگری، سهم برجسته‌ای را به خود اختصاص می‌دهد. در عصر حاضر گردشگری روستایی یکی از مردمی‌ترین انواع گردشگری محسوب می‌گردد.

۳- روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است که به‌طور همزمان، به تحلیل وضعیت موجود و ارائه پیشنهاداتی مبتنی بر اصول پایداری پرداخته است. این روش امکان بررسی دقیق و سیستماتیک موضوع مورد پژوهش را با تمرکز بر مفاهیم نظری و کاربردی فراهم کرده است. گردآوری اطلاعات در این تحقیق از دو روش اصلی کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است که هر یک نقش مهمی در تدوین چارچوب و ارائه نتایج پژوهش ایفا کرده‌اند. در بخش کتابخانه‌ای، منابع مختلفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. این منابع شامل کتب تخصصی و غیرتخصصی، مقالات علمی و پژوهشی، نشریات تخصصی، پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی سازمان‌های مرتبط و ضوابط و استانداردهای مرتبط با موضوع تحقیق بوده‌اند. تمرکز اصلی در این بخش بر مطالعات مرتبط با مفاهیم پایداری، انرژی‌های تجدیدپذیر، و گردشگری کشاورزی (آگروتوریسم) بوده است. همچنین، پژوهش به شناسایی تئوری‌ها و دیدگاه‌های جهانی در زمینه توسعه گردشگری پایدار و معماری پایدار پرداخته است. این مطالعات نه تنها به درک عمیق‌تر مفاهیم نظری کمک کرده‌اند، بلکه زمینه‌ای برای تطبیق یافته‌ها با شرایط محلی روستای خوران فراهم نموده‌اند. برای بهره‌گیری از تجربیات موفق جهانی، نمونه‌های موردی از پروژه‌های اجراشده در زمینه گردشگری روستایی و کشاورزی در کشورهای مختلف بررسی شده‌اند. این نمونه‌ها، که اطلاعات آن‌ها از طریق اینترنت و منابع لاتین به‌دست آمده، شامل بررسی پروژه‌هایی بوده‌اند که توانسته‌اند به توسعه پایدار از طریق ادغام مفاهیم گردشگری و پایداری دست یابند. این بخش از تحقیق به شناسایی راهبردهای مؤثر و قابل انطباق با شرایط محلی روستای خوران کمک کرده است. این رویکرد جامع، امکان تحلیل دقیق شرایط موجود و ارائه راهکارهایی علمی و عملی برای توسعه گردشگری پایدار در روستای خوران ایوان را فراهم کرده است.

۳-۱- گردشگری

گردشگری پدیده‌ای است که از دیر باز در جوامع انسانی وجود داشته است و به تدریج در طی مراحل مختلف تاریخی به موضوعی فنی، اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی کنونی خود رسیده است. بنابراین واژه گردشگری به قدمت تمدن بوده بررسی تاریخچه مزبور گویای این است که گردشگری همیشه با تجربه خوشایند همراه نبوده مردم متعلق به تمدن‌های ماقبل تاریخ (عهد باستان) با این انگیزه مسافرت می‌کردند که بتوانند غذا بدست آورند، از خطر دوری جویند یا به مناطقی که دارای آب و هوای مساعدتری است نقل مکان کنند با افزایش مهارت و کسب فنون، نیاز به زندگی بدوی و خانه بدوش کاهش یافت و از دوره‌های بعد انسان با انگیزه تجارت و تبادل کالا و خدمات مسافرت می‌کرد. برای گردشگری روستایی نیز نمی‌توان نقطه آغازینی را بیان

نمود چرا که شروع بازدید از جوامع روستایی توسط شهروندان سایر مناطق جهان چندان مشخص نیست و می‌توان حدس زد که از زمان شکل‌گیری شهرها و گسترش تمدن‌های بشری، انسان بدلیل روابط اقتصادی و اجتماعی به انگیزه‌های مختلف همواره در طول تاریخ گردشگری را تجربه کرده است گردشگری روستایی به عنوان یک فعالیت تفریحی _ اجتماعی در نیمه دوم قرن هیجدهم در انگلستان و اروپا ظاهر شد تا اوایل نیمه دوم قرن هجدهم یعنی تا انقلاب صنعتی افراد نسبتاً کمی ابزارو یا حتی میل و تصمیم به سفر و گردشگری داشتند، مسافرت بسیار کند، سخت و اغلب یک مسأله خطرناک بود و مسافرت به روستاها یک مسأله دشوار بوده است. انقلاب صنعتی اگر چه باعث ایجاد یکسری مسائل و مشکلات برای جوامع شهری و روستایی شد ولی موجب گسترش راه‌ها و جاده‌ها و وسایل حمل و نقل و توسعه ارتباطات هم در سطح محلی، ملی و بین‌المللی شد که این خود باعث افزایش مسافرت‌ها و تفریحات به نقاط مختلف جهان از جمله روستایی گردید. در بریتانیا و سایر کشورهای اروپایی گردشگری روستایی در نیمه قرن هیجدهم شکل گرفت در این دوره گردشگری روستایی در شکل‌های مختلف توسعه پیدا کرد و به شکل گردشگری انبوه رسید و این توسعه معلول عواملی نظیر، توسعه فن آوری، افزایش اوقات فراغت و افزایش در آمد قابل مصرف بود. اگر چه در ابتدا تقاضا برای مسافرت و تفریح به نواحی روستایی از طرف مبداهای بزرگ شهری همانند شهر پراگ بود اما بنظر می‌رسید گردشگری روستایی از اروپای شرقی که بیشتر حالت روستایی داشت آغاز شده است. (شارپلی، ۱۳۸۰، ۲۹)

۲-۳- مفهوم روستا

" ده " یا " قریه " به معنی سرزمین است، از نظر تقسیمات کشوری " ده " یا " روستا " یا " آبادی " در ایران، کوچک‌ترین واحد سکونت و اجتماعی-سیاسی است. کشور به چندین استان (دارای استاندار)، هر استان به چند شهرستان (دارای فرماندار)، و هر شهرستان به چند بخش (دارای بخش‌دار) و هر بخش به چند شهر (دارای شهردار) و روستا (دارای کدخدا) تقسیم می‌شود. البته به مجموعه‌ای از چندین ده هم دهستان گفته می‌شود که مسؤول آن دهیار نامیده می‌شود. مطابق سرشماری‌هایی که در کشور انجام می‌شود، به نقاطی که کمتر از ۵۰۰۰ نفر جمعیت داشته باشند روستا و به نقاط بیش از ۵۰۰۰ نفر شهر گفته می‌شود. مردم روستا از طریق کشاورزی امرار معاش می‌کنند به همین جهت بعدها در تعریف روستا، شغل کشاورزی نیز به عنوان اساس کار روستاییان اضافه گردید. (علی‌اکبر نیک‌خلق، ۱۳۸۱)

روستا عمدتاً یک واحد همگن طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی است که از یک مرکز جمعیت و محل کار و سکونت (اعم از متمرکز، پیوسته و یا پراکنده) با حوزه و قلمرو معین ثبتي و یا عرفی تشکیل می‌شود و اکثریت ساکنان شاغل دایمی آن به طور مستقیم و یا غیر مستقیم به یکی از فعالیت‌های اصلی زراعی، باغداری، دامداری، صیادی، صنایع روستایی و یا ترکیبی از این فعالیت‌ها اشتغال دارند و از آن ارتزاق می‌نمایند و پیوند فرهنگی و اجتماعی عمیقی بین جامعه آن برقرار است. (رنجبریان، ۱۳۷۹).

۳-۳- توسعه پایدار

معنای کنونی واژه پایداری عبارتست از: «آنچه که می‌تواند در آینده تداوم یابد» (سفلایی، ۱۳۸۲) توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای حال انسان را با توجه به توانایی نسل آینده در دریافت نیازهایش مد نظر دارد. توسعه پایدار که از دهه ۷۰ در جوامع علمی دنیا مطرح گردیده است را می‌توان نتیجه رشد منطقی آگاهی تازه‌ای نسبت به، مسایل جهانی محیط زیست و توسعه دانست. (مفیدی، ۱۳۸۲) بر اساس گزارش برانت لند توسعه پایدار عبارت است از: " توسعه‌ای که نیازهای کنونی جهان را تأمین کند، بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود به مخاطره افکند " (برنامه عمران سازمان ملل متحد)

۳-۳-۱- توسعه پایدار در روستا

توسعه روستایی به معنی حفظ یا گسترش روستا نیست. توسعه روستایی را باید همان باز سازی روستا بدانیم. بازسازی روستا از دیدگاه فکری، اندیشه‌ای، آموزشی، تکنولوژی و تولید. این امور را باید توسعه اقتصادی انجام دهد. توسعه فرایند نو سازی و باز سازی جامعه بر اساس اندیشه‌ها و باورهای تازه است. (رکن الدین افتخاری، ۱۳۷۳) توسعه روستایی، جزئی از برنامه‌های توسعه هر کشور است که برای دگرگون سازی ساخت اجتماعی- اقتصادی جامعه روستایی بکار می‌روند. اینگونه برنامه‌ها را که دولت‌ها و یا عاملان آنان در مناطق روستایی پیاده می‌کنند، دگرگونی اجتماعی بر اساس طرح و نقشه نیز می‌گویند. این امر در میان کشورهای جهان سوم که دولت‌ها نقش اساسی در تجدید ساختار جامعه به منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصادی خاصی به عهده دارند، مورد پیدا می‌کند. از سوی دیگر توسعه روستایی را می‌توان عاملی در بهبود شرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفاسازی آنان در روند توسعه کلان کشور دانست. (ازکیا، ۱۳۸۱)

۳-۳-۱-۱- هدف‌های استراتژی توسعه روستایی در ایران

هدف‌های استراتژی توسعه روستایی، ایران متکی بر اصلهای زیر است:

۱- کاهش شدت جریان مهاجرت روستاییان به شهر، به نحوی که مهاجرت روستایی رابطه معقول و متعادلی با توسعه خدمات، صنعت و کشاورزی پدید آورد. ۲- تمرکز یا فشرده کردن جمعیت در محیط روستایی، جهت پدید آوردن مراکز روستایی بزرگ‌تر تا روستاییان بتوانند تحت پوشش شبکه خدمات قرار گرفته و در عین حال پوشش کافی جمعیتی برای استقرار صنایع در محیط روستایی فراهم آید. ۳- انتظام بخشیدن به زراعت و دامداری در محیط روستا. ۴- تقویت کردن و تنوع بخشیدن به اشتغال غیر کشاورزی در محیط روستا. ۵- توسعه تعاونی‌های زراعی و دامداری در میان روستاییان. ۶- توسعه اراضی اشباع در چارچوب نظام تعاونی جهت بالا بردن میزان تولید (رکن الدین افتخاری، ۱۳۷۳)

۳-۱-۲- راهبردهایی برای توسعه پایدار روستایی

سه معیار کلیدی برای گزینش روش‌های راهبردی در مورد کشورهای صنعتی و کشورهای در حال توسعه به طور یکسان قابل اعمال هستند:

۱- افزایش کارایی و بهره‌وری: کارایی و بهره‌وری از طریق کاربرد پایدارتر منابع از جمله نیروی کار، دسترسی بهتر به تکنولوژی‌های جدید، استفاده صحیح از نهاده‌ها و چرخه‌های زیست‌شناختی و فرآوری در مزرعه قابل افزایش است.

۲- ایجاد تنوع: در این راستا دو نوع تنوع مختلف قابل حصول است: تنوع در نظام‌های تولیدی و تنوع در فعالیت‌های اقتصادی. نوع اول از طریق سازگار کردن الگوهای کشت محصولات، فعالیت‌های دامداری، نظام‌های پرورش آبزیان، روش‌های ماهیگیری و شیوه‌های جنگلداری با استعدادهای و محدودیت‌های منابع طبیعی حاصل می‌شود. نوع دوم در نتیجه تلفیق تولید زراعی، جنگلداری و شیلات با فرآوری محصولات تولید شده و تلفیق مشاغل در مزرعه با مشاغل بیرون مزرعه به دست می‌آید.

۳- افزایش برگشت پذیری و به حداقل رساندن مخاطرات: بیشتر روش‌هایی که برای تولید، فرآوری، خرید و فروش و مصرف محصولات زراعی، دامی و ماهی استفاده می‌شوند موجب اتلاف منابع و نهاده‌ها می‌گردند و خسارات قابل توجهی را قبل و بعد از برداشت دارند. این امر نه تنها موجب کاهش استانداردها و درآمد می‌شود بلکه به زوال محیط زیست یعنی نابودی نباتات، فرسایش خاک، آلودگی آب‌های زیر زمینی و آلودگی غذا منجر می‌گردد. اما در خود مزرعه، ضایعات را می‌توان به عنوان نهاده بازیافت کرد و با اینکه آنها را به عنوان محصولات جنبی (از قبیل سوخته‌های به دست آمده از موجودات زنده) مورد استفاده قرار داد. افزایش اتکا به فرآیندهای زیست‌شناختی که طبیعت ارائه می‌دهد، می‌تواند از هزینه نهاده‌ها بکاهد. (ضرابی، ۱۳۸۰)

۳-۴- مفهوم توریسم و توریست

توریسم واژه‌ای فرانسوی است که از ریشه تور گرفته شده است. تور در زبان فرانسه به معنای حرکت دورانی، عمل پیمودن، طی کردن، سیر کردن و گردش نمودن می‌باشد. (محللاتی، ۱۳۸۰) سازمان ملل تعریف خود از توریست را چنین ارائه می‌دهد «توریست فردی است که بیش از یک روز و کمتر از یک سال در محلی غیر از زیستگاه دائمی خود بماند». در این تعریف نظامیان، دیپلمات‌ها، مهاجران و دانشجویان قرار نمی‌گیرند. سازمان جهانی توریسم نیز افرادی را که با نیت گذراندن اوقات فراغت، انجام کار و سایر اهداف در مدت کمتر از یک سال به مکان‌هایی خارج از محیط عادی زندگی خود می‌روند، توریست تلقی کرده است. (WTO, 1996) بطور ساده، هر چه را که با توریست‌ها و ارائه خدمات به آنها سر و کار داشته باشد بعنوان توریسم دانسته‌اند (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳). همچنین توریسم را می‌توان یکی از اجزاء تشکیل دهنده توسعه مورد توجه قرار داد، بطوریکه برنامه‌های توریسم کاملاً همسو با توسعه جامعه قلمداد شود، علاوه بر آن صنعت توریسم باید در مناطق روستایی و در تمام سطوح توسعه یابد. (خیاطی، ۱۳۸۲) با جمع بندی تعاریف و مفاهیم فوق، تعریف زیر از توریست و توریسم ارائه می‌شود: «توریست کسی است که با نیت کار، تفریح و یا لذت بردن از محیط پیرامون از محل زندگی دائم خود دور شده و برای مدتی که می‌تواند بین یک روز تا یک سال باشد در محل دیگری بماند و توریسم صنعتی است که با توریست‌ها و سرویس دهی به آنها سر و کار داشته و می‌تواند فعالیتی تفریحی، علمی، کاری و یا عاطفی باشد».

۳-۴-۱- انواع توریسم

توریسم دارای اشکال مختلف و انواع گوناگونی است، که بسته به شرایط محیطی متفاوت می‌باشد، همین مسئله باعث شده تا تقسیم بندی‌های گوناگونی برای آن بیان شود. در زیر به تعدادی از این دسته بندی‌ها اشاره شده است.

والن اسمیت شش نوع توریسم را در طبقه بندی خود از توریسم آورده است که عبارتند از: (۱) توریسم قومی؛ نوعی توریسم که گردشگر با نیت مشاهده و آشنائی با سبک زندگی افراد بومی و اقوام محلی اقدام به سفر می‌کند. مثلاً؛ دیدار از منازل بومیان، حضور در جشن‌ها، شرکت در مراسم مذهبی و غیره، (۲) توریسم هنری؛ نیت توریست از این نوع گردش آشنائی با هنرهای ملل و مردم نقاط دیگر، آشنائی با هنرهای دستی، موسیقی، و مواردی از این دست است، (۳) توریسم طبیعت گرا؛ تأکید بر جاذبه‌های طبیعی و محیطی دارد و مراد پناه بردن به آغوش طبیعت زیبا و تحسین جاذبه‌های طبیعی است. (۴) توریسم تاریخی؛ چنین گردشگری با نیت بازدید از مساجد و کلیساها، آثار باستانی و ... دست به تفریح می‌زند. (۵) توریسم تفریحی و ورزشی؛ گردشگر توجه

خود را به شرکت در فعالیت‌های ورزشی و تفریحی از قبیل اسب سواری، پیاده روی و... معطوف می‌نماید. (۶) توریسم کاری یا حرفه‌ای؛ مقصود اصلی از این نوع توریسم، شرکت در کنفرانس‌ها و جلسات کاری است (مهدوی، ۱۳۸۲)

در یک تقسیم بندی دیگر، انواع به این شکل بیان شده است: (۱) توریسم طبیعی، (۲) توریسم فرهنگی، (۳) اکوتوریسم، (۴) توریسم روستایی، (۵) آگروتوریسم (خیاطی، ۱۳۸۲).

آقای چاک . وای. گی نیز در تقسیم بندی دیگری توریسم را به هشت دسته تقسیم می‌کند: (۱) مسافرت به قصد تماشا، (۲) سفر برای درمان، (۳) توریسم فرهنگی، (۴) سفرهای حادثه جویی، (۵) توریسم روستایی، (۶) سفرهای عصر نوین، (۷) سفرهای آموزشی، و (۸) سفرهای تجارتي. (مهدوی، ۱۳۸۲)

۳-۴-۱-۱- اهداف توریسم روستایی

یکی از مهم‌ترین اهداف توریسم روستایی افزایش درآمد روستائیان و خانوارهای روستایی می‌باشد، که جهت نیل به هدف برنامه ریزی لازم و ضروری می‌نماید. یکی دیگر از اهداف توریسم روستایی، هدف آموزشی می‌باشد، به این ترتیب که یکسری آموزش‌های حرفه‌ای برای افراد درگیر در این صنعت عظیم، اعم از روستائیان و پرسنل نهادها، مؤسسات و سازمان‌های فعال، را تدارک ببیند که البته با توجه به اصول توسعه پایدار، پایه ریزی و افراد را برای کارهای مدیریتی، آماده نماید. (Unwin, 1996)

این امر علاوه بر اینکه موجب صرفه جویی در زمان و اعتبارات می‌شود، می‌تواند سبب افزایش تعداد توریست‌ها و گردشگران روستایی در هر سال نسبت به سال‌های قبل شده و بنوبه خود افزایش میزان درآمد خانوارهای روستایی (بعنوان مهم‌ترین هدف توریسم روستایی) را باعث گردد. از دیگر اهداف توریسم روستایی می‌توان افزایش میزان مشارکت روستائیان در سیاست گذاری و سیاست سازی در زمینه‌هایی از قبیل فراهم کردن امکانات تفریحی و ورزشی، معرفی سیمای جغرافیایی و طبیعی محل و غیره را نام برد. همچنین قرار دادن اطلاعاتی از قبیل مشاغل، نهادها و مؤسسات درگیر در صنعت توریسم به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، در اختیار مردم از اهداف دیگر توریسم روستایی محسوب می‌شود. (Fleisher&Felsentein, 2004)

پینا (۲۰۰۴)، چهار هدف کلی صنعت توریسم روستایی را به این شرح گزارش داده است:

- ۱ - آموزش افراد برای خدمت در توریسم روستایی بر اساس اصول توسعه پایدار؛
- ۲ - آماده کردن افراد برای تأسیس و مدیریت صنایع کوچک روستایی؛
- ۳ - آماده کردن افراد برای مشارکت در تصمیم گیری در زمینه توسعه صنعت توریسم روستایی؛
- ۴ - آموزش افراد در توسعه فرصت‌ها، فعالیت‌ها و تفریحات برای توریست‌ها بر اساس اصول توسعه پایدار.

۳-۴-۱-۲- مفهوم توریسم روستایی

توریسم روستایی را می‌توان جزئی از مجموعه گردشگری و جهانگردی به شمار آورد که در بسیاری از کشورهایی که از جمعیت روستایی بالائی برخوردارند، دارای اهمیت می‌باشد (مثلاً کشور هند که ۶۷ درصد از مردم آن در روستاها زندگی می‌کنند). توریسم روستایی دارای اشکال متعددی و متنوعی است که این تنوع ارائه تعریفی جامع و کامل از آن را تا حدی دشوار کرده است. برخی توریسم روستایی را بعنوان توریسمی که مناطق روستایی را در بر می‌گیرد تعریف کرده‌اند (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳). در جایی دیگر توریسم روستایی را عبارت از مناطق تفریحی-تجاری در روستا که خدماتی را برای گردشگران و توریست‌ها عرضه می‌کند، دانسته‌اند. (Campbell, 1999) «توریسم روستایی نوعی توریسم است که علاوه بر آنکه مناطق روستایی و محیط پیرامون را در برمی‌گیرد، خدمت رسانی و سرویس دهی، همچنین عرضه کالا و خدمات به توریست‌ها را نیز شامل می‌شود و کلیه فعالیت‌های موجود در این صنعت را تحت پوشش قرار می‌دهد و دارای اشکال متنوع و مختلفی است». (مهدوی ۱۳۸۲)

۳-۴-۱-۳- انواع توریسم روستایی

همان طور که پیش از این نیز بیان شد توریسم روستایی یکی از اشکال متعدد توریسم می‌باشد. با توجه به ظرفیت‌های توریستی محلی و اهداف گردشگران، توریسم روستایی را تقسیم بندی می‌نمایند. آنچه مسلم است این نکته است که توریسم روستایی شامل یکی از انواع زیر می‌باشد:

- ۱ - توریسم فرهنگی: مرتبط با فرهنگ، تاریخ و میراث فرهنگی، بناها، تاریخ مردم بومی و .. است (شریف زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱)
- ۲ - توریسم طبیعی: عمدتاً جنبه‌های تفریحی داشته، دارای آثار اکولوژیکی منفی بسیار کمی است، در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی است (خیاطی، ۱۳۸۲)
- ۳ - توریسم دهکده^۱: به توریسمی که گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی می‌کنند و در فعالیت‌های روستائیان اعم از اقتصادی و اجتماعی سهیم می‌شوند، گفته می‌شود. (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳) (Ryan, 1991)
- ۴ - اکو توریسم: بیشتر در تعامل با جاذبه‌های طبیعی بوده و ضمن نگهداری از منابع طبیعی رفاه و آسایش و ارزش‌های اجتماعی مردم را نیز در نظر می‌گیرد.

۵ - توریسم کشاورزی یا اگروتوریسم: گردشگران بدون اینکه آثار مخربی داشته باشند به دیدن کارهای کشاورزی سنتی مشغول و گاه‌ها در اینگونه فعالیت‌ها شرکت می‌کنند.

۶ - توریسم مزرعه یا فارم توریسم: به بررسی و معرفی توریسم روستایی بعنوان یک نهاد ویژه در سازمان‌ها می‌پردازد، تا آن را به شرکت‌های کشاورزی ارتباط دهد (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳)

۳-۴-۱-۴- قالب‌های توریسم روستایی

روش‌های تشکیل و سازماندهی توریسم روستایی از کشوری به کشوری دیگر متغیر می‌باشد، در برخی کشورها دولت‌ها یا نهضت تعاونی^۴ منبع اصلی سرمایه‌گذاری در این بخش بوده، در حالی که در سایر کشورها سازمان‌های خصوصی ممکن است مبادرت به انجام این کار نمایند. (FFTC, 2004). همان‌طور که می‌دانید توریسم روستایی ممکن است در هر کشوری دارای معانی مختلف و متعددی باشد. در زیر به نمونه‌هایی از اشکال مختلف توریسم روستایی اشاره می‌شود. در فنلاند توریسم روستایی به اجاره کلبه‌های روستایی به توریست‌ها و تدارک خدمات برای آنها اطلاق می‌شود، در مجارستان اصطلاح توریسم دهکده‌ای رایج است، در هلند توریسم روستایی به اردو زدن گردشگران در مزارع با خدمات و فعالیت‌های جانبی از قبیل اسب سواری و پیاده روی مربوط می‌شود، در جنوب شرقی آسیا که از لحاظ صنعت توریسم دارای رشد چشمگیری است، بخش اعظم مردم محل به ارائه خدمات به گردشگران مشغولند و از راه فروش صنایع دستی در آمد خوبی بدست می‌آورند. (شریف زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱) در اندونزی توریسم روستایی بطور جدی در کشتزارهای مناطق ساماترا و جاوا توسعه یافته است که غالباً توریست‌ها برای دیدن فعالیت‌هایی از قبیل کاشت برنج و شیره‌گیری از کائوچو به مزارع سر می‌زنند، در ژاپن شکل غالب توریسم روستایی، توریسم مزرعه و مهمانسرای مزرعه است که وعده‌های غذای محلی را عرضه می‌کند، در فرانسه نیز که نمونه بارزی از صنعت توریسم روستایی است روستائیان یا مبادرت به اختصاص جایگاه‌هایی در مزارع خود جهت اردو زدن توریست‌ها می‌کنند یا خانه‌هایی موسوم به گیتس^۲ را برای مدتی کوتاه بصورت اجاره‌ای در اختیار گردشگران قرار می‌دهند. (FFTC, 2004)

۳-۴-۱-۵- جاذبه‌های توریسمی روستا

روستاها عمدتاً واحد همگن طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که شغل ساکنان آن دامداری، زراعت، باغداری، صیادی، صنایع دستی و یا ترکیبی از اینهاست. یکی از عواملی که باعث ورود توریست‌ها به این مناطق می‌شود ممکن است در رابطه با مشاغل روستایی باشد، اما مهم‌ترین جاذبه‌های روستا یا دلایلی که توریست‌ها جذب روستاها می‌شوند را می‌توان به این شرح بیان نمود: شرایط طبیعی و مورفولوژیکی روستا؛ شیوه زندگی، آداب و رسوم و فرهنگ روستا؛ خانه‌ها و اماکن روستایی (مانند کلبه‌ها، خانه‌های سنگی و کاه گلی و...)؛ صنایع دستی و محلی؛ جاذبه‌های بکر پیرامون روستا؛ جاذبه‌های اقتصادی؛ جاذبه‌های فرهنگی و اجتماعی روستا؛ حیوانات بومی و محلی روستا؛ گیاهان خاص و کمیاب؛ آثار تاریخی و باستانی روستا؛ غذاهای محلی و سنتی روستا. از دیگر انگیزه‌های توریسم‌ها می‌توان؛ سیاحت، ورزش (آبی، هوایی، زمینی و...)، فعالیت‌های اکتشافی، فرهنگی و فعالیت‌های مربوط به سلامتی را نام برد. (رضوانی، ۱۳۷۶)

۳-۴-۱-۶- دلایل توجه به توریسم روستایی

همان‌طور که قبلاً بیان شد، توریسم را می‌توان یکی از اجزاء تشکیل دهنده توسعه برشمرد. توجه به کلیه ابعاد این مقوله نیز لازم و ضروری به نظر می‌رسد، که شاید یکی از دلایل آن، حضور افرادی در روستاهاست که منبع در آمد، محل کار و زندگی آنها در آنجا است. در صورتی که این موضوع به خوبی برای روستائیان جا نیفتد می‌تواند عوارض و آثار منفی و جبران ناپذیری در پی داشته باشد. توریست‌ها، از نظر روستائیان افراد غریبه‌ای هستند که وارد محیط روستا شده‌اند. از آنجائیکه آداب و رسوم و فرهنگ روستائیان بطور کامل با توریست‌ها که غالباً از شهرها می‌آیند، متفاوت است، بنابراین ممکن است این افراد از سوی روستائیان پذیرفته نشوند (که خود ریشه در اختلاف فکری و فرهنگی میان این دو دارد) و روستائیان نیز تمایلی برای برقراری ارتباط با آنها از خود نشان ندهند. (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳)

روستائیان و کشاورزان نخستین درگیرشوندگان در صنعت عظیم توریسم روستایی به شمار می‌روند. در صورتی که به این موضوع توجه شود و اهمیت آن برای روستائیان و دولت‌ها مشخص شود می‌تواند برای هر دو طرف منفعت بخش باشد، برای روستائیان به این دلیل که باعث افزایش در آمد می‌شود و برای دولت‌ها به این علت که باعث جذب شدن توریست از سایر نقاط دنیا و در نتیجه ارز آوری می‌شود. از طرف دیگر، آمار بیانگر این نکته است که طی ۲۰ سال گذشته تعداد توریست‌های روستایی افزایش قابل توجهی یافته است، بطوریکه در برخی روستاها ممکن است جمعیت روستاها در تابستان و ایام تعطیل دو برابر شود که از این نمونه دو روستای فرانسه با نام‌های اوپون و تارن را می‌توان نام برد. (Pina, 2004)

نپذیرفتن توریسم به وسیله مردم روستا باعث بروز مشکلاتی خواهد شد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: کاهش رشد اقتصادی و وجه اجتماعی روستا. از طرف دیگر اگر نگاه‌ها به میزان درآمد افراد ساکن روستا و شهر بیاندازیم به این نتیجه می‌رسیم که شکاف و اختلاف فاحشی بین در آمد این دو گروه وجود دارد، توریسم روستایی می‌تواند به کمتر شدن این شکاف کمک کند و باعث

شد؟ در پی کاهش تعداد مزرعه‌های سوئیس از سال ۱۹۸۵ که کارشناسان اعلام کردند در حدود ۲۰۰۰ مزرعه متوسط و کوچک فعالیت‌های خود را در هر سال متوقف می‌کنند، سیاست توسعه مزارع روستایی در سوئیس مورد توجه مقامات این کشور قرار گرفت. هدف از اجرای این برنامه افزایش مساحت مزرعه‌ها و افزایش املاک کوچک روستایی بود که هرچند هنوز موجود بودند اما برای ادامه حیات خود به کمک و ایجاد تنوع در محصولات و فعالیت‌هایشان نیاز داشتند که یکی از این فعالیت‌ها به کارگیری توریسم روستایی و فعالیت‌های جاری در این زمینه بود. توریسم کشاورزی نیز در سوئیس سنتی طولانی است که حداقل ۲۵ سال پیش تا کنون به منظور حمایت از کشاورزی و نیز جلوگیری از مهاجرت روستاییان در این کشور به مورد اجرا گذاشته شده است. توجه به مطالعات پژوهشی در زمینه توریسم کشاورزی در سوئیس از سال ۲۰۰۳ توسط برخی موسسات تحقیقاتی این کشور در بخش فرانسه زبان سوئیس آغاز شد. این تحقیقات در بیش از ۱۱،۲۱۲ مزرعه که حداقل ۲/۳ درصد از فعالیت‌هایشان را به توریسم کشاورزی اختصاص داده بودند، انجام گرفت که از دیگر فعالیت‌های دولت سوئیس برای حمایت از مناطق روستایی در کشور محسوب می‌شود. توریسم روستایی در سوئیس تنها بخشی از صنعت گردشگری این کشور است که بخش مهمان‌پذیری آن خدمات درجه دویی را به متقاضیان عرضه می‌کند. در کانتون‌های خاصی نظیر والایس هر گونه کمک مالی یا سوبسید به کشاورزان که خواهان توسعه توریسم روستایی در مزارع خود باشند ارائه می‌شود. این مسئله تا حدی فقدان خدمات توریسم کشاورزی را در برخی مناطق خاص سوئیس توضیح می‌دهد. ارتقا و آموزش آخرین روش‌ها و تکنیک‌های رایج در توریسم روستایی نظیر خوابیدن در انبوهی کاه و مانند آن است که اکنون ۲۵۲ کشاورز این خدمات را برای کسب تجربه زندگی در طبیعت محض به توریست‌ها در مزارع خود عرضه می‌کنند. اما این تمام اقدامات دولت سوئیس در حمایت از کشاورزان نیست بلکه به منظور توسعه بیشتر توریسم روستایی به ایجاد سازمان‌های ویژه بازاریابی نیز اقدام کرده است. در واقع اجرا و توسعه سیاست‌ها و محصولات توریسم روستایی در سرتاسر سوئیس از طریق سازماندهی چند سازمان ویژه صورت گرفته که سازمان‌هایی چون برنهوف -فرن، گیتس -د-سوئیس و مرکز توسعه توریسم روستایی تنها سه سازمان از پنج سازمان توسعه توریسم روستایی تنها در شرق سوئیس هستند. توسعه و ارتقای توریسم روستایی از طریق بخش‌های مختلفی صورت می‌گیرد که بدون هماهنگی‌های کافی میان این بخش‌ها این امر ناممکن است که سازمان‌های یاد شده در تهیه گزارش‌های دقیق از نتیجه این اقدامات در بخش فرانسوی زبان سوئیس نقش بسیار مهمی دارند. مرکز توسعه توریسم روستایی با متحد کردن دوباره هفت کانتون و تشکیل مجلس ویژه کشاورزی، سازمان‌های فعال در حوزه توسعه توریسم و اتحادیه اطلاع رسانی در حوزه کشاورزی از جمله این مراکز و سازمان‌هایی هستند که بدون همکاری و تلاش آن‌ها این اقدامات تا سال ۲۰۰۴ به پایان می‌رسید اما با فعالیت مراکز یاد شده اکنون برنامه جدیدی به ویژه برای طراحی ساختار جدیدی که وظایف خود را در این زمینه ادامه دهد، در دست اجرا قرار گرفته است. آموزش توریسم روستایی برای روستاییان و متقاضیان این حوزه از طریق سازمان‌دهی اتحادیه‌هایی انجام شده است که تامین کننده خدمات ویژه‌ای در این حوزه هستند و مرکز توسعه کشاورزی سوئیس از جمله این سازمان‌هاست که در غرب و شرق سوئیس فعالیت گسترده‌ای دارند. فعالیت‌های آموزش توریسم روستایی نیز در بخش فرانسوی زبان سوئیس تمرکز یافته که هدف از این فعالیت‌ها ایجاد گروه‌های کاری دائمی برای آموزش کشاورزان و علاقمندان است. هدف از این طرح توسعه برنامه آموزش برای علاقمندان و هماهنگی میان برنامه‌های آموزشی برای کشاورزان است. تمام آموزش‌یاران توریسم کشاورزی در هر کانتون در این گروه‌ها فعالیت می‌کنند. در حال حاضر تمام این سازمان‌های آموزش در شبکه‌ای موسوم به FOCAR با یکدیگر ارتباط و همکاری دارند که به طور هماهنگ با یکدیگر سازمان‌ها و موسسه‌های آموزشی وابسته را تحت پوشش قرار می‌دهند. هدف از این طرح‌ها، تشویق کشاورزان به توسعه مزارع ویژه توریسم کشاورزی و ارتقای فعالیت‌های این کشاورزان در سطحی کاملاً تخصصی و حرفه‌ای است. طرح‌ها و سرمایه‌گذاری‌های گسترده و بلند مدت دولت سوئیس در توسعه توریسم روستایی سوئیس با عرضه انواع محصولات منحصر به فرد کشاورزی در تعطیلات کریسمس امسال و به استقبال از سال نو میلادی به طور محسوسی به بارنشته است به گونه‌ای که در خبرها مشاهده می‌شود که با آغاز کریسمس و سفرهای کریسمس ۲۰۱۰ میلادی سوئیس با بازار لنینیات و محصولات طبیعی روستاهایش به استقبال توریست‌های خارجی می‌رود. بنا به همین گزارش توریست‌هایی که برای گذراندن اوقات تعطیلات کریسمی به ویژه برای اقامت در کمپ‌های اسکی روانه سوئیس می‌شوند، علاوه بر امکانات ورزشی و چشم‌اندازهای طبیعی سوئیس بازار محصولات طبیعی و روستایی این کشور را نیز رونق می‌دهند. (قادری، ۱۳۸۲)

۳-۴-۳- فعالیت‌های گردشگری

پویایی اقتصاد روستایی از طریق انواع فعالیت‌های مربوط به تمامی بخش‌های اقتصادی، امری الزامی است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲) برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه از فعالیت‌های گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. زمانی که شرایط ملی یا بین‌المللی اجازه گسترش و توسعه گردشگری بین‌المللی را ندهد، توسعه داخلی به ویژه در مناطق توسعه نیافته و محروم می‌تواند نقش مهمی در توسعه این مناطق داشته باشد. (جمعه پور، ۱۳۷۸) روستاها از گذشته دور، یکی از مقاصد گردشگران و محلی برای سیر و سفر مردم بوده است. امروزه بسیاری از نواحی روستایی به علت داشتن محیطی مفرح و جذاب، بسیاری از جمعیت شهری را در ایام تعطیلات آخر هفته و یا فصلی و سالانه به سوی خود می‌کشاند. (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲) در بسیاری از

کشورها تنها روستا مخزن میراث فرهنگی و طبیعی است، و این میراث فرهنگی و جوی روستایی است که بسیاری از گردشگران را جذب مناطق روستایی می‌کنند. (شارپلی، ۱۳۸۰) توسعه گردشگری جهت فقرزدایی و کاهش مهاجرت، ایجاد رفاه اجتماعی، حفظ ویژگی‌های فرهنگ سنتی، حفظ بافت سنتی، ارتباطات فرهنگی، حفظ منابع طبیعی و فرهنگی، تقویت غرور ملی و ایجاد فرصت‌های شغلی در کنار فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در مناطق روستایی و دور افتاده، عنصری اساسی و ضروری محسوب می‌شود. (قادری، ۱۳۸۳) بنابراین، برای توسعه نواحی روستایی، باید برای توسعه گردشگری روستایی برنامه ریزی کرد. امروزه گردشگری روستایی می‌تواند سبب ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و در نهایت رفاه و بهبود وضعیت معیشتی مردم شود. (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲) به طور کلی توسعه گردشگری هر چند موجب تحولات اجتماعی مشابه با تغییر و تحولات ناشی از صنعتی شدن جوامع بومی می‌گردد ولی گردشگری بر خلاف صنعت می‌تواند هنرهای مردمی، سنت‌ها و عادات کهن را از نو زنده کرده و نسبت به حفظ میراث فرهنگی و طبیعی نیز ایجاد انگیزه و علاقه نماید. (طیب، ۱۳۷۹)

گردشگری می‌تواند برای محصولات کشاورزی، صنایع دستی و دیگر محصولات حاصل از فناوری ایجاد تقاضا کشاورزی نماید. (سقای، ۱۳۸۲) گردشگری روستایی به طور غیر مستقیم سبب بالا رفتن اشتغال در بخش کشاورزی می‌شود، زیرا با بالا رفتن تقاضا به سبب ورود گردشگران، تولیدات و قیمت محصولات کشاورزی تحت تأثیر آن افزایش می‌یابد. (بیک محمدی، ۱۳۷۹) گردشگری ترکیبی شامل عرضه فعالیت‌های فراغتی گوناگون در زمینه‌های ورزشی، حیات وحش، چشم اندازهای طبیعی جذاب، آبشارها، یادمان‌های تاریخی، خوراک و مهم‌تر از همه، آب؛ یعنی دریا، دریاچه، رودخانه، چشمه‌های آب معدنی، استخرهای شنا و آداب و رسوم محلی و جاذبه‌های مردم شناسی و هنرهای سنتی، مراکز خرید و مانند آن است که همه دارای ارزش تفریحی بالایی به ویژه برای گردشگری محلی است. (رضوانی، ۱۳۸۰) گردشگری نه تنها به عنوان ابزار بالقوه‌ای برای حل برخی از معضلات در روستاها محسوب می‌شود، بلکه همچنین به عنوان یکی از عناصر جدایی ناپذیر راهبرد توسعه روستایی مطرح شده است. (Sharply, 2002) تنها جایی که می‌تواند حافظ سنت‌ها باشد، محیط روستا، جوامع کوچک و محدود و دهکده‌های قدیمی است. بنابراین، نواحی روستایی محلی مناسب برای توسعه پایدار گردشگری است. (قادری، ۱۳۸۳) گردشگری نسبتاً فرصت‌های زیادی برای نیروی کار مازاد، در سطح مهارت پایین ایجاد می‌کند، بنابراین، این صنعت می‌تواند به عنوان مهم‌ترین استراتژی برای اشتغال زایی سریع در بعضی مناطق معرفی شود. (Yolanda, 2004) دلیل اصلی توجه به توسعه گردشگری روستایی، غلبه بر پایین بودن سطح درآمد و ارائه فرصت‌های جدید شغلی و تحولات اجتماعی در جامعه روستایی است. در ابعاد اجتماعی نیز گردشگری روستایی می‌تواند به عنوان ابزاری برای تولید اشتغال و توسعه اقتصادی در سطوح منطقه، امیدهایی را برای کاهش فقر و افزایش اشتغال بخصوص در نواحی کم سود ده فراهم آورد. (جوان، سقای، ۱۳۸۳) گردشگری پایدار در نواحی روستایی به همان اندازه که به حفظ هویت و فرهنگ نواحی روستایی توجه دارد، حفظ محیط زیست فیزیکی را نیز لحاظ می‌کند گردشگری روستایی موجب توسعه اقتصادی جامعه محلی و بهبود کیفیت زندگی در مناطق روستایی می‌گردد. (Djekic, 2007) بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان، تأمین تجارب کیفی برای گردشگران و حفظ کیفیت محیط زیست از آثار گردشگری است. (مهدی زاده، ۱۳۷۹)

گردشگری روستایی می‌تواند زمینه ایجاد اشتغال پاره وقت و فصلی، ایجاد زیربنای گردشگری مانند شبکه‌های ارتباطی، آب و برق و نظیر اینها که برای فعالیت‌های گردشگری لازم و ضروری است، مهیا کند. این موضوع به توسعه سکونتگاه‌های روستایی منجر شده، مسلماً روستاییان منطقه نیز از این منابع بهره برداری خواهند کرد. (شارپلی، ۱۳۸۰) در کشورهای کمتر توسعه یافته دسترسی به منابع قابل حصول اندک و نیروی کار غیرماهر و ارزان زیاد است، در نتیجه، گردشگری می‌تواند به عنوان هدف اصلی توسعه محسوب گردد. (Aslinan, 2005)

در بسیاری از جوامع مدیرانهای داشتن دو شغل برای افراد، یکی در بخش کشاورزی و دیگری در بخش گردشگری، امری متداول است. بررسی‌های در کامبریس مشخص می‌کند که به دلیل سودآوری، تعداد اندکی از زارعان، کشاورزی را به طور کامل ترک کرده‌اند. بنابراین، اکثر آن‌ها ترجیح می‌دهند به جای تبدیل به کارگران کارمزدی یا حقوق بگیر در نقش خود به عنوان کشاورزان مستقل باقی بمانند. (herman, 1981) آنچه مسلم است، این که از نظر موافقان و مخالفان توسعه، گردشگری روستایی به طور فزاینده‌ای به صورت یک نوشدارو افزایش دهنده توان اقتصادی، بالا برنده قابلیت زیست در نواحی دور افتاده، محرک تجدید حیات سکونتگاه‌ها و نیز بهبود دهنده شرایط زندگی جوامع روستایی محسوب می‌گردد.

۳-۴-۴- توسعه روستایی

به نقل از ازکیا، توسعه روستایی را می‌توان "بهبود شرایط زندگی توده‌های قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفا ساختن آنان در این روند" دانست. در واقع توسعه روستایی به عنوان راهبردی برای بهبود زندگی اجتماعی اقتصادی مردم فقیر روستایی در نظر گرفته شده است. (رضوانی، ۱۳۸۱) در سال‌های اخیر نیز، مفهوم توسعه روستایی از دو جهت به طور قابل ملاحظه‌ای گسترش یافته است: نخست اینکه دیگر صرفاً به عنوان توسعه کشاورزی شناخته نمی‌شود و ثانیاً، در حال حاضر توسعه روستایی به عنوان بهبود بخشیدن به سطح زندگی مردم تهیدست و خودگردان ساختن فرآیند توسعه زندگی ایشان، تعریف می‌شود (لاکسمانان، ۱۳۷۶). توسعه روستایی توسعه‌ای بر پایه مشارکت گروه‌های خاصی از مردم (از جمله فقیران و مستمندان) جهت افزایش توانایی و

قدرت مدیریت مردم می‌باشد. (جمشیدی، ۱۳۸۲) در این راستا می‌توان به اهداف و سیاست‌های کلی توسعه روستایی در اکثر کشورها اشاره نمود. کاهش فقر روستایی، افزایش تولید و بهره‌وری، تأمین دسترسی برابر به امکانات روستایی، بهبود کیفیت زندگی روستایی از طریق تأمین زیرساخت‌های اساسی و خدمات اجتماعی، توانا ساختن مردم فقیر روستایی برای مشارکت در کنترل محیط خود و استفاده از منابع محلی و مشارکت در همه تصمیمات متأثرکننده زندگی آنان، تقویت مؤسسات و نهادهای روستایی. (موجیری، ۱۹۹۷)

۳-۴-۵- توسعه پایدار

توسعه پایدار عبارت است از بهبودی گسترده در تمامی سطوح زندگی جوامع و رفاه همگانی آن‌ها، یعنی سرمایه‌گذاری در تمامی بخش‌های اقتصاد که به ابعاد زیست محیطی توجه کافی داشته باشد و از حداکثر استمرار و پایداری برای نسل‌های آتی برخوردار باشد. (رسول زاده، ۱۳۸۷) در نتیجه توسعه پایدار، توسعه‌ای در جهت رفع نیازهای نسل کنونی بدون کاهش توانایی‌های نسل آینده در رفع نیازهای خود می‌باشد. (آزادی و کرمی، ۱۳۷۶)

۳-۴-۵-۱- شاخص‌های پایداری در توسعه روستایی

در این جا لازم است به برخی از شاخص‌های توسعه روستایی که عمدتاً مورد توافق صاحب نظران توسعه است اشاره نمود. شاخص‌های جمعیت‌شناختی، مانند کاهش مرگ و میر، به ویژه مرگ و میر کودکان و نیز کاهش میزان باروری، افزایش باسوادی، بهبود سطح بهداشت، افزایش اشتغال، رشد سرمایه‌گذاری، افزایش تولید کشاورزی در واحد سطح، تنوع کشت، افزایش آیدنه نگری، گسترش نوآوری، فزونی انگیزه‌ها و ده‌ها شاخص دیگر که در منابع مربوط به توسعه و توسعه روستایی به آنها پرداخته شده است. آنچه در اغلب این شاخص‌ها مشترک است، عامل فرهنگی است که می‌توان آن را کلید اصلی تغییرات و زمینه ساز توسعه روستایی دانست. عوامل فرهنگی و به ویژه ابعاد غیرمادی آن، مانند هنجارهای مناسب برای توسعه، عواملی هستند که در طول زمان دچار تغییر می‌شوند و زمینه‌های تغییر دیگر شاخص‌ها را فراهم می‌کنند. (سام آرا، ۱۳۷۸) شاخص‌های پایداری در توسعه روستایی در سه بخش عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی و عوامل سیاسی گنجانده شده‌اند که در زیر بدان اشاره شده است:

عوامل اجتماعی: تغذیه، مسکن، بهداشت، آموزش، فقرزدایی فرهنگ و دانش بومی. (بارنا، ۲۰۰۲).

عوامل اقتصادی: اشتغال، درآمد، انباشت سرمایه، ایجاد صنایع فراوری و تبدیلی

عوامل سیاسی: مشارکت روستائیان در طرح‌های عمرانی، ارزیابی پروژه‌ها، غیرقطبی کردن کانون‌های شهری، ارزیابی عملکرد

مسئولین، ایجاد مدیریت و نظام اقتصادی مناسب، متنوع ساختن ساختار اشتغال. (رسول زاده، ۱۳۸۷)

عوامل طبیعی: نمودی از توسعه روستایی پایدار است که بر حفظ ارزش‌های طبیعی تأکید اساسی است. (بارنا، ۲۰۰۲)

۳-۴-۵-۲- توسعه روستایی و پایداری

رویکرد تازه محیط‌شناسان که به نقد و بررسی صنعتی شدن بیش از حد کشورها پرداخته‌اند، امروزه بحث توسعه را با اضافه کردن پسوند «پایدار» داغ‌تر کرده است؛ زیرا معتقدند که مسائل اجتماعی و زیست محیطی در نظریه‌های متداول، جایگاهی را به خود اختصاص نداده‌اند. (صفری شالی، ۱۳۸۰) در واقع پسوند «پایدار» زمانی مشخصه توسعه روستایی معاصر خواهد بود که با محیط‌گرایی و رویکرد زیست محیطی به توسعه آمیخته شود. از نظر تاریخی واژه پایدار به صورت صفت مطالعات توسعه روستایی معاصر در خلال دهه اخیر صورت گرفته است. از این رو در خلال چند دهه اخیر، تغییرات اساسی در پارادایم توسعه روستایی متعارف به سمت پارادایم توسعه پایدار روستایی صورت گرفته است؛ این تغییرات مبانی متعارف توسعه به معنای رشد اقتصادی را کنار گذاشته و ضمن تأکید نسبی بر آن، تلاش‌های خود را به توسعه انسانی، کیفیت زندگی و رفع محرومیت و فقر روستایی معطوف کرده است. (محمدپور، ۱۳۸۴) توسعه پایدار روستایی، متضمن ارتباط منطقی و پایدار فن با محیط زیست است و اساساً خاستگاه این حوزه تخصصی، اروپاست. در خلال دهه گذشته، اتحادیه اروپا اقدامات خود را متوجه نوسازی محیط زیست بخش صنعت و کشاورزی کرده و مدیریت محیطی و ایجاد نهادهای جدید را در سطح اتحادیه توسعه داده است. در این زمینه توسعه پایدار را در چند سطح شامل سطح حقوقی، نهادی، دولت‌های عضو و سطح بخشی متمرکز ساخت و در بیانیه ۱۹۹۷ آمستردام، الزامات حقوقی بر اتحادیه را برای دنبال کردن برنامه‌های توسعه پایدار با تأکید بر ملاحظات محیطی اعمال کرد. بنابراین حوزه توسعه پایدار روستایی اساساً یک حوزه اروپایی است که در آن جا منسجم و معمول شد، تا این که سرانجام در دیگر جاهای جهان نیز گسترش یافت. (محمدپور، ۱۳۸۴) در واقع در ادبیات توسعه، پایداری را مفهومی می‌دانند که محیط زنده و فیزیکی را در شمول خود دارد و استراتژی‌های توسعه روستایی حداقل بدون توجه به بعضی از اهداف پایداری، موفقیت‌چندانی به دست نمی‌آورند، بنابراین برای رسیدن به پایداری، توسعه پایدار وسیله رسیدن به آن تلقی می‌شود. لذا توسعه‌ای که نیازهای موجود را بدون از بین رفتن قابلیت و توانایی‌های نسل‌های آینده در برآورده نمودن نیازمندی‌هایشان مرتفع می‌نماید توسعه پایدار است. در واقع پروژه‌های پایدار بایستی تأکید بر استفاده مجدد یا احیای دوباره، حذف جابه‌جایی‌های غیرضروری، کاهش سرانه مصرف انرژی، تأکید بر مشارکت و توسعه استفاده از نیروی کار و مواد اولیه محلی، ایجاد و توسعه سرمایه‌های انسانی را مدنظر قرار دهند. لذا توسعه زمانی

پایدار است که بین آنها یک حالت تقویت دو جانبه و متقابل، حکم فرما باشد تا یک تعامل صرف و مصنوعی. (صابری فر، ۱۳۸۵) در این راستا منظور از توسعه پایدار، تنها حفاظت از محیط زیست نیست بلکه مفهوم جدیدی از رشد اقتصادی است، رشدی که عدالت و امکانات زندگی را برای تمامی مردم جهان (اعم از تمامی زنان و مردان) و نه تعداد اندکی افراد برگزیده، بدون تخریب بیش از پیش ظرفیت و منابع طبیعی محدود جهان به همراه دارد. (رحمانی، ۱۳۷۲) به عبارت دیگر پایداری توسعه به این معناست که مدیریت منابع طبیعی به گونه‌ای انجام گیرد که فرصت‌های تولید و رشد اقتصادی برای آینده همچنان پایدار باقی بماند. مهم‌ترین عوامل مختل کننده این پایداری عبارتند از: نداشتن اطمینان نسبت به آینده، مالکیت مشترک منابع طبیعی و ارجحیت منافع کوتاه مدت بر منافع بلندمدت، در اولویت قرار دادن مناطق محروم، توجه بیشتر به پژوهش‌های کشاورزی، ایجاد حس مالکیت بهره برداران نسبت به منابع طبیعی، تقویت سازمان‌های محلی، تصحیح قیمت‌های کاذب و حفظ برخی از مناطق ویژه دارای ارزش زیست محیطی، ضروری‌ترین شرایط لازم برای توسعه پایدار می‌باشند. (محمدپور، ۱۳۸۴) توسعه پایدار روستایی، نتیجه نگرش سیستمی انسان به جهان خارج است، که دارای مفهوم گسترده‌ای می‌باشد و به تقریب تمامی ابعاد و جوانب زندگی روستائیان را در بر می‌گیرد و هم چنین، برای برقراری آن باید در سیاست‌های ملی و منطقه‌ای موجود تغییراتی بنیادی ایجاد کرد؛ به طوری که با شناخت موانع ساختاری فعالیت اقتصادی اجتماعی زنان به ارائه راه حل‌های علمی و منطقی پرداخت. (صفری شالی، ۱۳۸۰) اصول و مفروضات توسعه پایدار روستایی بخش عمده‌ای از تأکید توسعه پایدار روستایی بر حفظ و بقای منابع و ارزش محیطی است. در واقع محیط گرایی یک بُعد از توسعه است که بدان صفت «پایدار» می‌بخشد. در زیر مهم‌ترین اصول و مفروضات این توسعه ذکر می‌شوند:

- محیط گرایی: اولین و در واقع مهم‌ترین بُعد این توسعه است. محیط گرایی یک جنبش اجتماعی و یا یک نظام باورداشت اجتماعی و سیاسی است که به مجموعه عمده‌ای از باورها در رابطه تعامل بین انسان و جهان طبیعی اطلاق می‌شود.
- تأکید بر اقتصاد غیرزراعی روستایی: به عنوان نوعی اقتصاد مکملی و نیز نقش زراعت ارگانیک مانند نوعی جایگزینی کشاورزی.
- واحد تحلیل مزرعه و خانوار مزرعه: در مطالعات توسعه روستایی پایدار برخلاف این تصور که مزارع کوچک رو به نابودی و کاهش تولیدی تلقی می‌شوند، این اعتقاد وجود دارد که پارادایم توسعه کشاورزی جدید مبتنی بر کارایی مزارع کوچک است.
- باور به تنوع زیست محیطی و ظرفیت‌های آن برای سرمایه گذاری به عنوان یک جایگزین.
- تأکید بیش از حد بر مشارکت و عاملیت زنان در توسعه روستایی.
- به کارگیری فناوری ارتباطی اطلاعاتی و بهره گیری از دانش محلی. (محمدپور، ۱۳۸۴)

۳-۴-۵- اهداف توسعه پایدار

طبق نظر کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، اهداف کارکردی توسعه پایدار عبارتند از: (۱) افزایش رشد اقتصادی؛ (۲) تغییر کیفیت رشد اقتصادی؛ (۳) رفع نیازهای ضروری برای اشتغال، غذا، انرژی، آب و بهداشت؛ (۴) کنترل جمعیت در حد پایدار؛ (۵) حفاظت و نگهداری منابع؛ (۶) دگرگونی فناوری؛ (۷) توجه همزمان به محیط زیست و اقتصاد در تصمیم گیری‌ها؛ (۸) دگرگون سازی روابط اقتصادی بین المللی؛ و (۹) مشارکتی کردن توسعه. (WCED, 1987)

فصل ۱۴ از دستورالعمل ۲۱ مربوط به توسعه پایدار دربردارنده مجموعه تدابیر و تمهیداتی است که به طور کلی، اساس و محور توسعه کشاورزی و روستایی پایدار را تشکیل می‌دهند و موارد زیر را شامل می‌شوند: (۱) تبیین و تدوین یک چارچوب سیاست گذاری ملی منسجم و همه جانبه که تعدیل‌های ساختاری، یارانه‌ها و مالیات‌ها، قوانین و مقررات، انگیزه‌ها و پاداش‌ها، فناوری‌ها، تجارت خارجی، گرایش‌ها ی جمعیتی و دیگر عوامل تأثیرگذار در کشاورزی را مورد ملاحظه جدی قرار می‌دهد؛ (۲) ایجاد ظرفیت‌های انسانی و نهادی، و زمینه سازی برای تصمیم گیری مقتدرانه روستائیان و در کنار آن، آموزش مهارت‌های لازم در زمینه مدیریت منابع به آنها؛ (۳) توسعه فنون کشاورزی مانند استفاده از کود سبز، تناوب زراعی، مدیریت تلفیقی آفات و تغذیه تلفیقی نباتات زراعی به منظور کاهش استفاده از کودهای شیمیایی و سموم گیاهی؛ (۴) بهسازی وضعیت امور زیربنایی مانند اعتبارات، صنایع تبدیلی، خدمات روستایی همراه با توسعه صنایع روستایی و دیگر زمینه‌های اشتغال از جمله فرصت‌های شغلی خارج از مزرعه؛ (۵) محافظت و استفاده عقلایی از زمین، آب و منابع ژنتیک حیوانی و گیاهی؛ و (۶) به کارگیری سیاست‌هایی در راستای تولید انرژی تجدیدشونده، و زمینه سازی و تشویق و تبلیغ برای استفاده تلفیقی از انرژی‌های فسیلی و تجدیدشونده. همچنین، در دستورالعمل ۲۱ درباره توسعه پایدار، اینگونه آمده بود که موفقیت درگرو مشارکت مردم روستانشین از جمله زنان، تفویض اختیارات لازم به سطوح محلی، تغییر نقش دولت در راستای اتخاذ سیاست‌های مطلوب‌تر در زمینه اختصاص منابع، دسترسی به زمین زراعی، تقویت تحقیقات کشاورزی دولتی با تأکید و اهمیت بیشتر برای دانش و روش‌های بومی و محلی و نظایر آن است. (شفر، ۱۳۷۹)

۳-۴-۵-۴- مؤلفه‌های توسعه پایدار روستایی

برای رسیدن به توسعه پایدار، توجه به چند مؤلفه اساسی در دستور کار "نشست سران زمین" قرار گرفت که انسان در رأس آنها قرار دارد؛ این مؤلفه‌ها عبارتند از: (۱) انسان (تأکید بر رفتار اجتماعات محلی)؛ (۲) محیط زیست (شامل عناصر بوم شناختی پایه)؛ (۳) زنان (به مثابه نیمی از جمعیت)؛ (۴) کودکان و نوجوانان (به مثابه تصمیم‌گیرندگان آینده جامعه)؛ (۵) فرهنگ (شامل نگرش، رفتار، و ارزش‌های معنوی)؛ (۶) آموزش (فرآیندهای توانمندسازی و ...)؛ (۷) امنیت (اجتماعی، غذایی و ...)؛ و (۸) مشارکت (در تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت، و منافع). همه‌ی این عناصر در شکل‌گیری توسعه پایدار و استمرار آن نقش اساسی دارند. (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۱)

۳-۴-۵-۴-۱- ضرورت تأکید بر توسعه پایدار روستایی در جامعه روستایی ایران

هر چند، در راستای تحقق توسعه روستایی در ایران، از دهه ۱۳۳۰ تاکنون، راهبردهای گوناگون به کار گرفته شده، اما همچنان بختک فقر بر پیکره جوامع روستایی کشور سایه افکنده است؛ و مشکلاتی همچون کمبود درآمد جوامع روستایی، کمبود امکانات اجتماعی مورد نیاز از جمله خدمات بهداشتی و آموزشی، و نیز مهاجرت بی رویه به شهرها کاملاً ملموس است. (کهرم، ۱۳۷۵) در بیشتر این راهبردهای توسعه روستایی ایران، توسعه کشاورزی در کانون اصلی توجه قرار داشته است؛ و در واقع، کشاورزی همه دارایی روستا و هر گونه تغییر در روستا نیز در گرو تغییر در بخش کشاورزی قلمداد شده است. اما در شرایط کنونی، اوضاع جوامع روستایی کشور به گونه‌های دیگر است؛ و اینگونه راهبردها که توسعه روستایی و توسعه کشاورزی را یکسان می‌پندارند، دیگر با کارایی مطلوب همراه نخواهد بود. در واقع، باید توسعه کشاورزی را زیرمجموعه توسعه روستایی در نظر گرفت. اکنون نه توسعه روستایی "کشاورزی محور" و نه توسعه روستایی "زیرساخت محور" هیچکدام به تنهایی پاسخگوی جوامع روستایی ما نخواهند بود؛ و با توجه به تقلیل شدید منابع طبیعی پایه (آب، خاک، و پوشش گیاهی)، در شرایط عدم امنیت اقتصادی و اجتماعی، کاهش برابری در دسترسی به خدمات پایه در روستاها نسبت به شهرها، و نیز وجود نگاه ابزاری به مقوله مشارکت و نهادهای محلی، بسیاری از روستاییان منابع کشاورزی خود را رها کرده و برای کسب معیشت پایدار روانه حواشی شهرها شده‌اند. (گریفین و جیمز، ۱۳۶۸)

۵- نتیجه‌گیری

گردشگری روستایی فعالیتی بسیار پیچیده است که با بخش‌های دیگر جامعه و اقتصاد وجوه مشترکی دارد، لذا دارای نتایج و آثار مختلفی می‌باشد که می‌باید در فرایند برنامه‌ریزی تمامی جوانب آن مورد توجه قرار بگیرد تا از آثار منفی آن جلوگیری و آثار مثبت آن نیز تقویت گردند. ایده گردشگری روستایی و طراحی اقامتگاهی بدین منظور به جهت جذب توریسم با راهکاری جهت طراحی اصول سکونت گاه‌های پایدار می‌تواند به طور جدی از توسعه بی رویه مهاجرت روستاییان به شهرها و نابودی این مکان‌ها جلوگیری کند. برای دستیابی به سکونت گاه پایدار با استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر باید اصول طراحی آن و مفاهیم مرتبط با آن شناخته شده و عوامل تاثیر گذار و مشکلات تحقق آن مورد کاوش قرار گیرد. در این مورد یکی از راهکارهای اساسی برای نزدیک شدن به این هدف توجه به بستر طرح و عوامل طبیعی جهت طراحی همساز با اقلیم و بستر معرفی شد که می‌تواند برای این مهم راهگشا باشد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در روستای خوران، در صورتی که بر اصول پایداری مبتنی باشد، نه تنها می‌تواند به حفظ منابع طبیعی این منطقه کمک کند بلکه با مدیریت صحیح، از تخریب اکوسیستم جلوگیری می‌کند. بهره‌برداری مسئولانه از جاذبه‌های طبیعی مانند چشم‌اندازهای زیبا و اکوسیستم‌های منحصر به فرد روستا، به ایجاد یک تعادل پایدار بین نیازهای انسانی و حفاظت از محیط زیست منجر خواهد شد. گردشگری پایدار در روستای خوران می‌تواند به حفظ و تقویت فرهنگ بومی کمک کند. روستاهای ایران اغلب مملو از میراث فرهنگی، آداب و رسوم، و صنایع دستی هستند که با مهاجرت و تغییر سبک زندگی در حال فراموشی‌اند. این پژوهش پیشنهاد می‌کند که با معرفی این ظرفیت‌ها به گردشگران، هویت فرهنگی روستا نه تنها حفظ بلکه احیا و تقویت شود.

توسعه گردشگری می‌تواند فرصتی برای اشتغال‌زایی و بهبود معیشت ساکنان روستا فراهم کند. با ایجاد زیرساخت‌های گردشگری و ارائه خدمات مرتبط، روستاییان می‌توانند به شغل‌هایی مانند راهنمای گردشگری، صنایع دستی، یا ارائه اقامتگاه‌های بومی بپردازند. این امر موجب کاهش مهاجرت از روستا به شهر و بهبود کیفیت زندگی محلی می‌شود. گردشگری روستایی، با جذب گردشگرانی که به دنبال آرامش و فرار از شلوغی شهرها هستند، می‌تواند فشار بر مناطق شهری را کاهش دهد. این فرآیند همچنین منجر به تعاملات فرهنگی بین گردشگران و ساکنان محلی می‌شود که آگاهی متقابل و درک فرهنگ‌های مختلف را تقویت می‌کند. پژوهش تأکید دارد که توسعه زیرساخت‌های پایدار، مانند جاده‌ها، سیستم‌های انرژی تجدیدپذیر و اقامتگاه‌های

سازگار با محیط زیست، می‌تواند روستای خوران را به الگویی برای سایر مناطق تبدیل کند. این زیرساخت‌ها نه تنها به جذب گردشگران کمک می‌کنند بلکه زندگی روزمره ساکنان محلی را نیز بهبود می‌بخشند.

افزایش تقاضا برای محصولات محلی، از جمله صنایع دستی، غذاهای سنتی و محصولات کشاورزی ارگانیک، یکی از نتایج مثبت توسعه گردشگری در این روستا است. این پژوهش نشان داده که ایجاد ارتباط بین گردشگری و کشاورزی، به تقویت اقتصاد محلی منجر می‌شود و از تخریب اراضی کشاورزی جلوگیری می‌کند. یکی از نتایج اصلی پژوهش این است که توسعه گردشگری پایدار می‌تواند نرخ مهاجرت از روستا به شهر را کاهش دهد. افزایش اشتغال، بهبود زیرساخت‌ها، و ایجاد فرصت‌های جدید سرمایه‌گذاری، این منطقه را برای ساکنان و سرمایه‌گذاران جذاب‌تر خواهد کرد. یکی از نکات برجسته این پژوهش، تأکید بر آگاهی بخشی به گردشگران و جامعه محلی در زمینه حفاظت از محیط زیست است. برنامه‌های آموزشی و کارگاه‌های مرتبط با پایداری می‌تواند نقش مهمی در کاهش اثرات منفی گردشگری و ارتقای آگاهی زیست‌محیطی داشته باشد.

با توجه به موقعیت جغرافیایی و پتانسیل‌های طبیعی و فرهنگی، پژوهش نشان می‌دهد که روستای خوران می‌تواند به یک مقصد گردشگری پایدار تبدیل شود. ایجاد مجتمع‌های اقامتی سازگار با محیط زیست و مسیرهای گردشگری طراحی شده، از جمله پیشنهاداتی است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند. این پژوهش الگوهایی عملی برای توسعه گردشگری پایدار در سایر روستاهای ایران نیز ارائه می‌دهد. با توجه به شرایط مشابه بسیاری از روستاها، این مدل می‌تواند به‌عنوان راهنمایی برای دیگر مناطق روستایی کشور مورد استفاده قرار گیرد. این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری پایدار در روستای خوران نه تنها می‌تواند به حفظ منابع طبیعی و فرهنگی منطقه کمک کند بلکه بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی، و زیست‌محیطی روستا را نیز تضمین می‌کند.

منابع

- آزادی، ح و کرمی، ع (۱۳۷۶)؛ زنان روستایی، توسعه پایدار و تکنولوژی نوین؛ فراتحلیل، مجموعه مقالات گردهمایی زنان، مشارکت و کشاورزی، تهران: فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلام رضا (۱۳۸۱)؛ توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: چاپ سوم، نشر نی.
- بیک محمدی، ف. (۱۳۸۶) بنگاه‌های زود بازه فرصت طلایی توسعه گردشگری، میراث فرهنگی و گردشگری ایلام.
- جمشیدی، م. (۱۳۸۲) زنان و توسعه روستایی، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵۷، سال ۲۳، صص ۶۴ - ۵۷.
- جمعه پور، محمود، (۱۳۷۸)، فرآیند توسعه پایدار و نقش مشارکت در مدیریت و بهره برداری بهینه از منابع طبیعی، مجموعه مقالات همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه، سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور، تهران.
- خیاطی، مهدی (۱۳۸۲)، توریسم روستایی و تاثیر آن بر جوامع روستایی تایلند، ماهنامه اقتصادی- اجتماعی جهاد کشاورزی، ص ۷۳.
- رسول زاده، م. (۱۳۸۷). ارائه الگوی مفهومی از شاخص‌های پایداری در توسعه روستایی، مجموعه مقالات اولین همایش ملی مدیریت و توسعه کشاورزی پایدار در ایران ۳۵ دی ماه، اهواز، صص ۲۲ - ۱۷.
- رضوانی، محمد رضا (۱۳۷۶)؛ مقدمه‌ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران: انتشارات قومس. چاپ دوم.
- رکن الدین افتخاری، عبد الرضا و قدیر فیروزنیا (۱۳۷۳) جایگاه روستا در فرآیند توسعه ملی؛ موسسه توسعه روستایی ایران؛ تهران.
- رنجبریان، بهرام، برنامه ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای. انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان، ۱۳۷۹.
- سام آرام، ع. (۱۳۷۸) ارتباطات و توسعه روستایی، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳۴، سال ۳، صص ۱۰۴ - ۹۴.
- سازمان حفاظت محیط زیست (۱۳۸۱)، گزارش اجلاس جهانی توسعه پایدار ژوهانسبورگ. گ تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- سقای، مهدی و عبداللهی، عبد اله (۱۳۸۳) "دریاچه ارومیه و راهبردهای گردشگری" فصل نامه رشد آموزش جغرافیا. شماره ۶۸.
- شارپلی، ریچارد جولیا، (۱۳۸۰)؛ گردشگری روستایی، ترجمه رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیری: انتشارات منشی.
- شریف زاده، مراد نژاد (۱۳۸۱) توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵۸.
- صفری شالی، ر. (۱۳۸۰) نقش توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان در توسعه پایدار روستایی، مجموعه مقالات همایش اعتبارات خرد زنان روستایی و عشایر: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد کشاورزی، صص ۱۳۸ - ۱۱۳.
- ضرابی، مهدی (۱۳۸۰)، سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۵، صص ۱۴۰ - ۱۶۴.
- کهرم، اسماعیل (۱۳۷۵)، چهارچوب استراتژی ملی محیط زیست و توسعه پایدار در جمهوری اسلامی ایران تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- گرفین، کیت و جیمز، جفری (۱۳۶۸)؛ انتقال به توسعه عادلانه، سیاست‌های اقتصادی برای تغییر ساختاری در کشورهای جهان سوم ترجمه محمدرضا رفتی: تهران: نشر وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- لاکسمانان، تی. آر. (۱۳۷۶) مدل در حال پیدایش توسعه روستایی، ترجمه ی: علی اکبر، فصلنامه توسعه و روستا، شماره ۱، سال ۱، مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی وزارت جهاد سازندگی، صص ۱۱۰ - ۷۹.
- محمدرپور، الف (۱۳۸۴). مقدمه‌ای بر نظریه پردازی و روش شناسی نو؛ در مطالعات توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار معاصر، مجموعه مقالات همایش سیاست‌ها و مدیریت برنامه‌های رشد و توسعه در ایران، جلد ۵: مدیریت و برنامه ریزی توسعه، تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، صص ۵۲۰ - ۴۳۸.
- مهدوی، د. (۱۳۸۲). نقش توریسم در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها و مدل استراتژیک (نمونه موردی: روستای لواسان کوچک). پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- مهدی زاده، جواد، (۱۳۷۹)، توسعه گردشگری از دیدگاه برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، شماره ۱۵.
- موجیری، حمید (۱۳۸۹)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی مطالعه موردی: منطقه پشت آب سیستان، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره چهاردهم،

- نیک خلق، علی اکبر، (۱۳۸۱)، فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۸، ۳۵-۵۴.
- محلاتی، ص.ا. (۱۳۸۰) درآمدی بر جهانگردی تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن، (۱۳۸۱)، گردشگری فرهنگی، بستری برای ارتباط ملل و گفتگوی تمدن‌ها، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی رویکرد فرهنگی به جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد.
- مقصودی، خ (۱۳۸۳)، تحلیلی فضایی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار شهری، مورد: شهرهای استان آذربایجان غربی، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۲۷، صص ۱۸، ۱.
- هانت، ای. ک (۱۳۷۶): تکامل نهادها و ایدولوژی های اقتصادی، ترجمه سهراب بهداد. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های

جیبی

- APO (2005), "APO study meeting on enhancing food certification systems for better marketing". 7-12 February 2005, Islamabad, Pakistan. Available on: http://www.apo-tokyo.org/projreps_acd/12_04-AG-GESEM-15.pdf
- Aslinan.J. (2005), the role of local and newcomer entrepreneurs in rural development: a comparative meta-analytic study, research memorandum 2012-1, faculty of economics and business administration, vrije universitrit amsterdam.
- Djekic, S. (2007). Some Structures and Principles of Sustainable Rural Tourism; Available on [ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id288aaebe-4192-43b1-9627...-](http://ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id288aaebe-4192-43b1-9627...)
- Felsenstein, D. & Fleischer, A. (2003). Local festivals and tourism promotion: The role of public assistance and visitor expenditure, *Journal of Travel Research*, 41(4), 385-392.
- Fftc, J. (2004), Mind the gap, social capital, east and west, comparative economic , J. Classification Codes: z13: p36:057: 017.
- herman, F. (1981), Psychometric properties and cross-cultural equivalence of the Arabic Social Capital Scale: instrument development study, *International Journal of NursingStudies* 46 (2009), 44-53
- pina, K.B. (2004), Interplay among innovativeness, cognitive intelligence, emotional intelligence and social capital of work teams. *Team Performance Management*, 13(7/8), pp.206- 226.
- Pretty, Jules N. (1995), *Regenerating Agriculture, Policies and Practice for Sustainability and Self-reliance*. London: Earth Scan Publication.
- Sharpley, Richard. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus; *Tourism Management* 23.
- Tolba, M. K. ,1984, *The Premises for Building a Sustainable Society- Address to the World Commission on Environment and Development*, October. Nairobi: United Nations Environment Program (UNEP), PP:76-79
- UNDP (1994), *Sustainable Human Development and Agriculture*. New York, USA.
- WCED (1987), *Our Common Future*. New York: Oxford university press.
- Yolanda M.Leon. (2004). *Community Impacts of coastal Tourism in The Dominican Republic*.

